

ارتباط نیت با اخلاص از دیدگاه آیات و روایات

فاطمه سادات مختاری

چکیده:

نیت پاک از قلب و دل انسان نشاءت می‌گیرد نیتی که تنها از محدوده زبان برآید، ارزشی ندارد حتی نیت دیده شدن لغو است و نوعی ریا محسوب می‌شود زیرا؛ این نیت برای خداوند نبوده. خلوص چیزی است که باید در تمام مراتب زندگی رعایت شوند. بنابراین نیت و اخلاص باید در تمام مراتب زندگی رعایت شوند تا انسان را به رستگاری و سعادت برساند. هدف از انجام تحقیق شناخت نسبت به ارتباط نیت با اخلاص از دیدگاه آیات و روایات است. روش کار در این تحقیق به صورت توصیفی به شیوه کتابخانه‌ای به جمع آوری مطالب پرداخته شده است. بنابراین آثار نیت خالصانه از اعماق وجود سرچشمه گرفته و در هر فعل و عبادتی نیت قلب و روح عبادت است و با نیت است که عمل ارزش پیدا می‌کند در نتیجه از فلسفه‌های عبادت خالص بودن نیت است که باعث می‌شود اعمال سالم باشد و انسان را به رستگاری برساند.

واژگان کلیدی: نیت، ارتباط نیت، اخلاص

نیت نقش تعیین کننده‌ای در سرنوشت انسان دارد و نخستین رکن اعمال، نیت است که سازنده عمل و نفس آدمی است. اخلاص یعنی صاف شدن و اینکه آدمی عمل و رفتاری را که انجام می‌دهد تنها برای خدا باشد. در قرآن و روایات تاکیدات زیادی بر اخلاص شده چنانچه در آیه قرآن آمده: «دین خویش را برای خدا خالص سازید».^۱

گاهی برخی افراد از سر ناآگاهی کارهایشان رنگ و بوی ریاحی گرفته از مراتب رشد و کمال فاصله گرفتند بنابراین می‌طلبند به دنبال شناخت بهتر و بیشتر نسبت به ارتباط نیت با اخلاص از دیدگاه آیات و روایات پرداخت و آثار و مراتب نیت و ارتباط آن با اخلاص را مورد بررسی قرار داد.

در تحقیق حاضر روش انجام کار به روش توصیفی به شیوه کتابخانه‌ای به جمع آوری مطالب پرداخته شده و سپس مطالب تحلیل و بازنگری می‌گردد و کارهای تکراری آن حذف شده و در آخر به تدوین و نگارش مطالب اصلی پرداخته خواهد شد.

با مراجعه به کتاب‌ها و مقالات مختلف در این زمینه عناوینی شبیه به این کار دیده نشده ولی منابعی از جمله:

- کتاب سریر سخن، علی باقر شیخانی، سیدحسین اسحاقی، که به اهمیت اخلاص در اعمال و نیت پرداخته است.

- کتاب اخلاق در قرآن، نوشته آیت الله مکارم شیرازی، جلد ۱، نیت و اخلاص را از یکدیگر جدا ساخته و آنها را تفکیک کرده.

- کتاب تبیین نظری رابطه نیت با عملکرد سازمانی از منظر اسلام، اسدالله احمدی به رابطه نیت با ارزشمندی نفس عمل و رفتار را بیان داشته است.

- کتاب فوران چشمه‌های حکمت از قلب انسان در پرتو رعایت اخلاص، شرح ۴۰ حدیث، حدیث ۱۳ به تبیین مولفه‌های اخلاص پرداخته است.

- کتاب از علی آموز اخلاص عمل دکتر محمد حسن فودیان به اخلاص در عمل حضرت علی علیه السلام پرداخته است.

-مقاله راه‌های رسیدن به مقام اخلاص، پژوهشکده باقرالعلوم علیه السلام

نوآوری مقاله حاضر نسبت به مقالات دیگر که در این مقاله به چگونگی ارتباط نیت با اخلاص بر اساس آیات قرآن و روایات معصومین پرداخته است. ساختار مقاله عبارتند از: چکیده، مقدمه

گفتار اول: مفاهیم شامل (مفهوم اخلاص، مفهوم نیت)

گفتار دوم: مبانی نظری ارتباط اخلاص با نیت، شامل (اخلاص در نیت، اخلاص نیت در عمل، اخلاص درونی و قلبی، اخلاص بیرونی و عملی، ارتباط نیت با اخلاص در عمل)

گفتار سوم: راهکار های شناخت نیت همراه با اخلاص شامل (مبارزه با آفات اخلاص، محاسبه و تفکر، عبودیت، بالاترین مرتبه اخلاص)

و در آخر به نتیجه گیری و فهرست منابع و مآخذ پرداخته شده است.

۱-۱- مفهوم اخلاص:

لغت شناسان بیان کرده اند اخلاص از ماده «خَلَصَ» به معنای پیراستگی از آمیزه‌ها است.^۱ همچنین اخلاص در اصطلاح قرآنی به معنای اعتقاد به یگانگی خدا و تبری و بیزاری از هر چیز غیر خدایی است.^۲

اخلاص در اصطلاح عبارت است از پاک و خالص ساختن قصد و نیت از غیر خداوند، اینکه تنها خدا را شایسته عبادت دانسته و انگیزه اصلی در انجام کارها اظهار بندگی و کسب رضایت حق تعالی باشد. از نظر اسلام اصل عبادت اخلاص است و سایر اعمال در سایه عبادت عنوان اخلاص پیدا کرده‌اند.^۳ اهمیت اخلاص در اعمال جایی است که عمل بدون اخلاص نه تنها مقرب نیست بلکه باعث دور شدن از خداوند بساطت قرب می‌شود.^۴

از جمله آیاتی که در این زمینه وارد شده است:

۱. «قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ»؛ «بگو همانا من مأمورم که خدا را پرستش کنم و دینم را برای او خالص گردانم».^۵

۲. «وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»؛ «بخوانید خدا را از سر اخلاص و در هر عبادت رو به سوی او آرید».^۶

۳. «قُلِ اللَّهُ أَعْبَدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي»؛ «بگو من خدای را می پرستم و دینم را خاص و خالص برای او می گردانم».^۷

یکی از مفاهیمی که در احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه اطهار علیه السلام جایگاه ویژه‌ای دارد و در کلام آنان به انحاء مختلف مورد تاکید واقع شده مفهوم اخلاص است. پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله و سلم» می‌فرماید: خداوند سبحان گفت: «الْأَخْلَاصُ سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِي أَسْتَوْدِعُهُ قَلْبَ مَنْ أَحَبَّتُهُ مِنْ عِبَادِي». «اخلاص سری است از اسرار من اندر دل بنده‌ای نهم که او را دوست دارم».^۸

در اغلب احادیث خلوص نقطه مقابل ریا و پایه اصلی عبادات محسوب می‌شود در برخی روایات خلوص نقطه مقابل شرک است.

^۱ فراهیدی، کتاب العین، ج ۴، ص ۱۸۷ و طبرسی، مجمع البیان، ج ۳، ص ۳۱۹

^۲ فراهیدی، کتاب العین، ج ۴، ص ۱۸۷

^۳ مقاله نقطه های آغاز در اخلاق عملی، ص ۴۲۸-۴۳۰

^۴ حنیه اعتماد، اخلاص در آیات و روایات، مجله طوبی، شماره ۴

^۵ زمر/ ۱۱

^۶ اعراف/ ۲۹

^۷ زمر: ۱۴

^۸ المحجّة البيضاء، ج ۸، ص ۱۲۵

۲-۱- مفهوم نیت:

نیت در لغت به معنای "قصد"، "اراده"، "عزم" و اندیشه به کار رفته است.^۱ نیت اصطلاحاً به معنای قصد و اراده‌ای است که انسان را به چیزی وادار می‌کند.^۲ در متون روایی نیت اصل و شالوده کارها معرفی شده اعمال را ثمره آن می‌دانند مسلمان به داشتن نیت پاک و مخلصانه توصیه شده.

بنابراین نیت همراه با قصد قربت در عبادات ضروری است و از ارکان نماز محسوب می‌شود.^۳

۲-۲- مبانی نظری ارتباط اخلاص با نیت

۲-۱- اخلاص در نیت:

از معانی نیت متفاوت بودن انگیزه‌ها و اعمالی است که در ظاهر یکسان هستند. مثلاً فردی که در جهاد شرکت می‌کند ممکن است انگیزه و هدف او بدست آوردن غنایم جنگی باشد یا دنبال برتری نامش باشد، همانگونه که نیت او پیروی از حق، مبارزه با ظالمان و خاموشی فتنه‌ها می‌باشد در هر صورت حرکت واحدی را انجام داده حرکت به سوی میدان جنگ و نبرد با دشمن؛ اما نیت‌ها از زمین تا آسمان متفاوت است. بنابراین امر شده که انسان از همان ابتدا نیت خود را شفاف، روشن و اصلاح سازد.^۴ حدیث: «عَلَى قَدَرِ النَّيَّةِ تَكُونُ مِنَ اللَّهِ الْعَطِيَّةُ»؛ «عطایای الهی به اندازه نیت انسان است».^۵ در قرآن کریم و کلمات و سخنان معصومین علیه السلام از اخلاص و نیت صحبت شده و عامل پیروزی در دنیا و آخرت شمرده شده است و اسلام عمل بدون اخلاص نیت را بی ارزش و پوچ می‌داند. از سویی اخلاص در نیت از مشکل ترین کارها محسوب می‌شود به گونه ای که تنها اولیاءالله و بندگان خاص خداوند متعال به درجه اخلاص کامل می‌رسند.

در وعده پاداش خاص و فوق العاده ای که خداوند به مخلصین داده می‌فرماید: «وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ - إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ»؛ «شما جز آنچه انجام می‌دهید جزا داده نمی‌شوید مگر بندگان مخلص خدا».^۶

۲-۲- اخلاص نیت در عمل:

^۱ امام خمینی (ک)، سید روح الله، تحریر الوسیله،

^۲ امام خمینی (ک)، سید روح الله، آداب صلاه

^۳ محمد جواد آراسته، نیت خوب و بد و آثار فقهی و کلامی آن، ۱۲ تیر ۱۴۰۰

^۴ غررالحکم، حدیث ۱۵۹۴

^۵ همان

^۶ صافات/ ۳۹-۴۰

بنابراین این دو مفهوم یعنی عبودیت و اخلاص در کنار هم می‌توانند فضائل معنوی و اخلاقی انسان را به بهترین شیوه شکل دهند و انسان را به سوی کمال برسانند و انسان متوجه می‌شود که تنها خداوند است که می‌تواند به او کمک کند و پاسخگوی نیازهایش باشد. عبودیت این فهم را به فرد می‌آموزد که باید در مقابل اعمال و رفتارهای خود مسئول باشد و هر عمل خود را با نیت قرب به خداوند و خالق خود انجام دهد. اخلاص نیز همان خلوص نیت و انگیزه در کارها و اعمال است. وقتی انسان برای خداوند و رضای او عمل می‌کند اخلاص او تجلی می‌یابد.

بنابراین این دو مفهوم یعنی عبودیت و اخلاص در کنار هم می‌توانند فضائل معنوی و اخلاقی انسان را به بهترین شیوه شکل دهند و انسان را به سوی کمال برسانند، عبودیت و نیت خالصانه نیز دو اصل اساسی در رابطه خداوند و انسان و همچنین عملکردهای او هستند. بنابراین نیت خالصانه یعنی انجام عمل با هدف و انگیزه خاص که تنها برای رضایت خداوند است.

در نتیجه اعمال انسان بدون نیت خالص بی ارزش است و اسلام بر آن تاکید کرده چنانچه رسول گرامی اسلام می‌فرماید: «اعمال بر اساس نیت هاشکل می‌گیرد» به این معنا که نیت فرد به عمل او ارزش و جایگاه می‌بخشد.

۴-۳. بالاترین مرتبه اخلاص:

اخلاص به این معنا است که انگیزه تصمیمات و اعمال فقط خدا باشد. علامه جعفری بالاترین مرتبه اخلاص را اینگونه بیان می‌کند که هر گاه شخص عملی را انجام می‌دهد منتظر اجر و پاداش دنیوی و اخروی آن نباشد بلکه قصد و منظور او فقط رضایت خداوند تبارک و تعالی باشد.^۲

اخلاص موجب تمرکز قوای مغزی و روانی در حقیقت مطلوب ذاتی گشته و مغز و روان را از تلاطم و پراکندگی تفکرات و هجوم تخیلات بی‌اساس و سوسه‌هایی که روح را می‌خراشد محفوظ و مصون می‌دارد.

اخلاص دارای دو ارزش است ارزش ذاتی و ارزش وسیله‌ای، ارزش ذاتی اخلاص عبارت است از مطلوبیت اخلاص، که رابطه انسان با حقیقت مطلوب را از آلودگی‌ها و اغراض پست خودخواهی‌ها منزه و مبرا می‌سازد. اما ارزش وسیله‌ای اخلاص، مربوط به عظمت و ارزش آن مطلوب ذاتی است که جوهر روح را به خود جذب کرده است به همین جهت است که می‌گوییم با ارزش‌ترین و با عظمت‌ترین اخلاص آن اخلاصی است که یک انسان را به خدا که کمال برین است جذب نماید.^۳

بنابراین بالاترین مرتبه اخلاص به معنای خلوص نیت و عمل فقط برای خداوند است. در این مرتبه، انسان تمام کارهای خود را بدون هیچگونه ریا یا انتظار پاداش از دیگران انجام می‌دهد. این حالت نشان‌دهنده‌ی ارتباط عمیق فرد با خداوند و تعهد به انجام اعمال به صورت خالص و بی‌واسطه است. فرد تمام توجه و تمرکز خود را به خداوند معطوف می‌کند و هیچ انگیزه‌ای جز رضایت الهی ندارد.

^۱ شرح چهل حدیث، حدیث ۱۳، فوران چشمه‌های حکمت از مکتب انسان در پرتو رعایت اخلاص، ۲۳ خرداد ۱۳۹۷

^۲ علامه محمد تقی جعفری، ۱۳۶۰، ج ۷، ص ۲۹، کتاب تبیین مولفه‌های اخلاص با تاکید بر نهج البلاغه

^۳ همان

همچنین در آموزه‌های اسلامی، به این مرتبه از اخلاص «اخلاص فی العباد» گفته می‌شود و از مهم‌ترین ارکان ایمان و عمل صالح به شمار می‌آید. در قرآن و احادیث، اهمیت اخلاص به وضوح بیان شده و مثال‌هایی از افرادی که در زندگی خود به مرتبه اخلاص دست یافته‌اند، آورده شده است.

نتیجه گیری:

اخلاص و نیت دو مفهوم اساسی در آموزه‌های اخلاقی و مذهبی هستند که ارتباطی عمیق و تنگاتنگی با یکدیگر دارند در نتیجه اخلاص به معنای خلوص نیت است. یعنی فرد باید در تمام اعمال خود نیت خالص و راستینی داشته باشد که تنها بخواهد رضایت خداوند را جلب کند. اگر نیت خالص نباشد، عمل هر چند هم بزرگ و نیکو باشد، ممکن است ارزش کمتری داشته باشد.

نیت‌ها تأثیر مستقیمی بر کیفیت و اثرگذاری اعمال دارند. اگر نیت از روی اخلاص باشد، عمل به گونه‌ای انجام می‌شود که در نزد خداوند ارزشمند است و ممکن است موجب برکات و خیرات بیشتری فراهم آورد.

همچنین در عبادات، نیت قوام‌دهنده عمل است. بنابراین، اخلاص در نیت یکی از ارکان مهم عبادت به شمار می‌آید. هر عبادتی که با نیت خالص و بدون ریا صورت گیرد، مقبول خداوند خواهد بود.

نیت‌ها در برابر آزمون الهی قرار می‌گیرند و در نهایت، اخلاص در نیت می‌تواند موجب تفاوت بین یک انسان خیرخواه و یک انسان ریاکار شود.

به‌طور کلی، اخلاص در نیت به عنوان ریشه و بنیاد عمل نیک شناخته می‌شود و بیانگر عمق و کیفیت ارتباط شخص با خداوند و باورهایش است. این ارتباط، شکل‌دهنده‌ی رفتار و نگرش فرد در زندگی روزمره خواهد بود.

از منظر آموزه‌های اسلامی عمل و رفتار در صورت مطلوب و مورد پذیرش بودن، همراه با نیت صحیح و الهی حسن خواهد بود که آیات و روایات نیز بیانگر تأثیر مستقیم نیت در عمل و رفتار و ورودی‌ها هستند و گاهی آیات و روایات بیانگر تأثیر نیت در نتیجه‌ی عمل و خروجی‌ها هم هست.

بنابراین نیت جوهره و روح عمل است و عمل هر فردی ناشی از نیت اوست و نیت او برخاسته از شخصیت اوست .

نیت تأثیر و نقش اساسی در عمل دارد و عمل بدون نیت هیچ ارزشی ندارد در این مقاله اشاره شد که نیت و اخلاص دو مفهوم کلیدی در زندگی معنوی و اسلامی هستند که ارتباط نزدیکی با یکدیگر دارند ارتباط این دو "نیت و اخلاص" مکمل یکدیگرند و نیت بدون اخلاص به نتایج مطلوبی نمی‌رسد و برعکس اگر نیت خالصی وجود نداشته باشد عمل انجام شده ارزش کمتری دارد در واقع نیت صحیح و اخلاص در عمل باعث می‌شود که فرد در مسیر درست قرار گیرد و اعمالش مورد قبول خداوند باشد در نتیجه توجه به نیت و تلاش برای خالص کردن آن راهی است برای رسیدن به معنویت و تقرب به خداوند متعال. همانطور که بیان شد عبودیت به معنای بندگی و تسلیم در برابر اراده الهی است. در این حالت، انسان خود را به عنوان بنده‌ای از بندگان خداوند می‌بیند که وظیفه دارد از دستورها و راهنمایی‌های او پیروی کند.

اخلاص، خلوص نیت و هدف را، در عبادت و اعمال عبادی تضمین می‌کند. تنها با نیت خالص، انسان می‌تواند به حقیقت عبودیت دست یابد و اعمالش را در راستای رضایت خداوند قرار دهد. اعمالی که با اخلاص انجام شوند، مورد پذیرش و

مقبولیت خداوند قرار می‌گیرند. بدون اخلاص، حتی بزرگ‌ترین اعمال نیز ارزش کمتری خواهند داشت و ممکن است از سوی خداوند نادیده گرفته شوند.

عبودیت به همراه اخلاص، ارتباط عمیق‌تری با خداوند فراهم می‌آورد. انسان با نیت خالص و انجام عبادات، به صفای باطن و نزدیکی به خداوند دست می‌یابد، که این امر باعث تقویت ایمان و رشد روحی می‌شود.

کلید بسیاری از نیازهای روحی و عاطفی انسان در عبودیت و اخلاص قرار داده شده است. تسلیم در برابر خدا و دنبال کردن اهداف الهی می‌تواند موجبات آرامش و رضایت درونی را فراهم آورد.

به‌طور کلی، عبودیت و اخلاص دو وجه جدایی‌ناپذیر هستند که در یکدیگر تداخل دارند. با عمل کردن به اصول عبودیت و داشتن نیت خالص، انسان می‌تواند زندگی معنادارتر و هدفمندتری را تجربه کند و به بالاترین درجات کمال انسانی دست یابد.

مبانی نظری ارتباط اخلاص با نیت در حوزه‌های مختلفی از جمله اخلاق و دین قابل بررسی است. این ارتباط نیت با اخلاص در متون دینی، عرفان و آموزه‌های اخلاقی مورد تأکید قرار می‌گیرد.

نیت به معنای مقصود و قصد انجام کاری است. در فلسفه معنوی و دینی، نیت به عنوان انگیزه‌ای که فرد برای انجام یک عمل دارد، تعریف می‌شود.

اخلاص یعنی پاکی و خلوص نیت، یعنی انجام کارها به‌طور خالص و بدون هیچ‌گونه ریا و انگیزه‌های دنیوی.

در متون دینی مانند حدیث نبوی «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ»، بیان شده است که اعمال انسان به نیت او بستگی دارد. این جمله نشان‌دهنده اهمیت نیت در عبادت و عمل نیکو است. از این رو، اخلاص در نیت می‌تواند عمل را به عبادت تبدیل کند.

فردی که با نیت خالص عمل می‌کند، به نتایج بهتر و رضایت الهی بیشتری خواهد رسید.

بنابراین انجام عمل با نیت خالص می‌تواند موجب رشد و ارتقاء شخصیت فرد شود و به او آرامش و رضایت درونی دهد. در عرفان اسلامی، اخلاص به عنوان یکی از ارکان سیر و سلوک معنوی شناخته می‌شود. عارفان بر این باورند که برای رسیدن به حقیقت و قرب الهی، اولین گام پاکسازی نیت و اخلاص در اعمال است.

مطالعه بر رفتارهایی که به قصد ریا و نمای‌ش انجام می‌شود نشان می‌دهد که این نوع نیت‌ها نه تنها عمل را از ارزش می‌اندازند بلکه به روان و روح انسان آسیب می‌زنند. به همین دلیل، اخلاص باید در مرکز نیت‌های فرد قرار گیرد.

این مبانی نظری نشان می‌دهد که اخلاص و نیت به هم پیوسته‌اند و در شکل‌گیری رفتارهای اخلاقی و معنوی انسان نقش کلیدی دارند. انسان باید با پیروی از این اصول، سعی کند نیت‌های خود را تصفیه کرده و به درجه‌ای از اخلاص دست یابد که تنها رضایت خداوند هدف اصلی او باشد.

منابع و مأخذ

- 1- قرآن کریم
- 2- احمدی، توکلی، اخلاق و حیانی (تبیین نظری رابطه نیت با عملکرد سازمانی)، پاییز و زمستان ۱۳۹۸
- 3- اسحاقی، شیخانی، سریرسخن، اخلاق برای همه ص ۱۱۸، بهار ۹۴
- 4- تمیمی آمدی، عبدالوحید، غررالحکم، گفتارهای علی ابن ابیطالب، حدیث ۱۵۹۴
- 5- جعفری، محمدتقی، تبیین مولفه‌های اخلاص، ج ۷، ص ۲۹ و ج ۲۰ ص ۶۴۹۳
- 6- خمینی، روح الله، موسسه تنظیم و نشر آثار امام ره ۱۳۵۸
- 7- رضایی خواه، نرجس، ارتباط نیت با عمل در رفتار انسان ۱۳۹۷
- 8- ری شهری، محمد مهدی میزان الحکمه، دارالحدیث، ج ۱۰، ص ۲۷۰، ۱۳۶۷
- 9- شیخ صدوق، عیون الاخبار الرضا، آثار و روایات امام رضا (ع)، موسسه الاعلمی للمطبوعات، قرن چهارم،
- 10- فوادیان، محمدحسن، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۲، بهار ۱۳۸۳
- 11- فیض کاشانی، ملا محسن، المحجه البیضاء، ج ۸، ص ۱۲۵، ۱۳۹۶
- 12- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط، اسلامیة)، ج ۵، ص ۱۳۶۵، ۸۷
- 13- مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، ج ۱، ص ۲۷۰-۲۷۱، ۱۳۷۹